

- ¶ B.J. Brouwer, *Er zijn tenslotte grenzen. De Nederlandse kerken en het vraagstuk van de moderne oorlog 1945-1965*, Kok, Kampen, 1993, 256 blz. ISBN 90 242 8095 8. f 39,50.

'Hoe werd in de periode 1945-1965 binnen de Nederlandse kerken gedacht over het vraagstuk van de moderne oorlog? Hoe werd deze problematiek door de kerken zelf besproken en wat leverde dit op?' Aldus luidt de bondig geformuleerde vraagstelling waarmee de auteur, een contemporaine historicus en voormalige onderzoeksmedewerker op het Ministerie van Buitenlandse Zaken, zijn studie begint. Na lezing van dit helder geschreven boek moet men concluderen dat de aandacht van de schrijver vooral is uitgegaan naar de in de openbaarheid gebrachte opvattingen dienaangaande van een aantal opinieleiders binnen de drie grote confessies in ons land en de wijze waarop die denkbeelden vervolgens hun neerslag hebben gevonden in synodeuitspraken, herderlijke brieven en dergelijke. Brouwer heeft zich daarom hoofdzakelijk op gedrukte documentatie gebaseerd. Die was met name voor wat de Nederlandse Hervormde Kerk betrof ruimschoots voorhanden. Het is tegen die achtergrond wel enigszins merkwaardig dat hij zich wat betreft de klaarblijkelijk als aanvulling bedoelde mondeling ingewonnen informatie ook beperkt heeft tot de meningsvorming in hervormde kring. Positief is, dat de auteur ervoor koos binnen de institutionele kaders van de kerken geëntameerde discussies zoveel mogelijk in een breder kader te plaatsen. Ten aanzien van elk van de drie door Brouwer onderscheiden perioden, te weten 1945-1953, 1953-1959 en 1959-1965 worden – zij het op uiteenlopende en daarom niet altijd even consequente wijze – drie thema's aan de orde gesteld. Allereerst zijn dat de internationale politiek-militaire verwikkelingen, vooral gecentreerd rond de opeenvolgende confrontaties tussen de Verenigde Staten en de Sovjet Unie. Die worden zo feitelijk mogelijk beschreven. Vervolgens komen de bezinning en daarop gebaseerde positiekeuzen in de wereldkerk aan de orde. Met de introductie van deze aanduiding 'wereldkerk' manoeuvreert Brouwer zich overigens in een moeilijk parket. De realiteit waarop deze term een betrekking heeft, wordt in de katholieke traditie immers anders ingevuld en gewogen dan in de protestants-christelijke wereld, niet alleen in institutioneel-organisatorisch opzicht, maar ook als factor in de meningsvorming. Mij is niet echt duidelijk geworden, wat de internationale context voor de gedachtenontwikkeling over oorlog en vrede in de Nederlandse protestantse kerken nu precies heeft betekend. Daarmee zijn wij aanbeland bij het derde en tevens eigenlijke thema van dit boek: een beschrijving en analyse van het kerkelijk spreken over de moderne